

УДК 316.26
Данило Ж. Марковић
Српска академија образовања
Београд

160 ГОДИНА КОМУНИСТИЧКОГ МАНИФЕСТА: ОД ИНДУСТРИЈСКОГ ДО ГЛОБАЛНОГ КАПИТАЛИЗМА

Резиме

Ове године навршава се 160 година Комунистичког манифеста. На захтев тајне организације Савез комуниста Манифест су написали 1847. године Карл Маркс и Фридрих Енгелс и објавили га у Паризу 1848. године. Манифест је, поред Библије, један од највише превођених и објављиваних текстова у свету. На одређен начин, прихватиле су га све револуционарне радничке организације као програм своје делатности. У којој мери ставови изложени у Манифесту могу бити актуелни и данас, указује развој, за протеклих 160 година, од индустријског до глобалног капитализма.

Кључне речи: капитализам, манифест, комунизам, буржоазија, пролетаријат.

Последња два века прошлог миленијума обележила су два баука: баук комунизма и баук глобализације. Средином 19. века објављен је *Манифест Комунистичке партије* који је отпочињао речима: „Баук кружи Европом – баук комунизма. Све силе старе Европе сјединиле су се у свету хајку против тог баука (Маркс, Енгелс 1982:5). Манифест преведен, и превођен на више језика у другој половини 19. века бива прихваћен од стране радних и експлоатисаних маса, и њихових организација, као програмски документ, у борби за промену њиховог неповољног економско-социјалног положаја. Скоро сто година касније, средином 20. века почео је да кружи други баук Европом (и светом) – баук глобализације и глобализма. И док су против баука 19. века, баука комунизма, устале све власничке структуре и њихови заштитници, баук двадесетог века – глобализацију и глобализам промовишу власничке структуре неолибералног капитализма и њихови заштитници.

Глобализација представља процес стварања јединственог економског, политичког пространства на планети Земљи. Она доводи до уједињавања националних економија у један општесветски систем који се заснива на брзом премештању капитала; информационој отворености света, технолошкој револуцији; привржености индустријски развијених земаља либерализацији и покретљивости роба и капитала; комуникационом зближавању и новим видовима транспорта и комуникационих технологија (Уткин 2003:81). Али, глобализација није, „како то често изгледа, догађај природног порекла, већ процес који је створио човек“ (Мацнер 2003:8). То је планетарни процес омогућен развојем високе технологије који је у комуницирању омогућио

„сажимање“ простора и времена,¹ остварен тржишним силама имајући за последицу оформљење општечовечанског финансијско-информативног пространства на основу компјутерско-информацијских технологија (Уткин 2003:185).

У историји је било више покушаја стварања јединственог политичког пространства на планети Земљи, тј. стварања у неком смислу „светског царства“. Међутим, глобализација се разликује од осталих покушаја стварања „светског друштва“. У свим ранијим покушајима освајања нових територија, ширење подручја економске моћи и повећање услова за „оплодњу“ новца, вршено је употребом војне силе. Уједињавање човечанства процесом глобализације, стварање на неки начин „светског друштва“ не врши се (у основи) употребом војне силе, већ употребом новца који тражи пространије тржиште, јер новац „кад је притешњен ивицама сопственог терена, кад не може да се умножава изван тих граница, гуши се и умире“ (Борико 2002:23). Глобализација представља смишљен начин да новац добије замах мирним путем.²

Идеја глобализације, и глобалног друштва, потиче са Запада и у њеној основи не лежи тежња различитих народа да се уједине, већ жеља одређених снага на Западу да заузму владајући положај на Планети, „да организују цело човечанство у функцији својих конкретних интереса, а не у интересу неког апстрактног човечанства“ (Зиновјев 2002:306). Кретање ка глобалном друштву је животна нужност западних земаља, то је тежња и средство да се сачува постигнуто. Њима су потребни природни ресурси, тржиште роба, сфера за улагање капитала, јефтина радна снага, извори енергије, и то у већем степену. А те могућности нису безграничне, зато је потребна цела Планета (Зиновјев 2002:311-312). У ствари зато светска (глобална) економија представља освајање Планете од стране транснационалних компанија Запада у интересу ових компанија а не у интересу осталих народа Планете.³ Глобализацијом крупан капитал изградио је новцу најраспрострањеније могуће игралиште, а за узврат „тражи слободу деловања за коју важи само једно правило: право јачег. Глобализацији је потребно оштро, одлучно и немилосрдно такмичење, потребне су јој велике зараде и велика улагања, потребна јој је оштра селекција, јер води грубу игру у којој нема места за слабије. Јасно и гласно: потребно је игралиште, на којем је једино правило да јачи побеђује“ (Борико 2002:23).

У анализи ставова Манифеста и карактеристика глобализације као планетарног процеса и глобалног друштва чију економску структуру чини глобални капитализам, треба поћи од ставова садржаних у његовом првом делу. У том делу насловљеном „Буржуји и пролетери“ дат је приказ настанка

¹ Опширније о овоме аутор је писао у раду: *Информацијска технологија и цивилизацијске промене*, Београд, „Образовна технологија“, 4/2004, стр. 1-16.

² „Глобализација чак и само као претпоставка, могла је да настане искључиво у свету без рата. Не желим да кажем да је новац одједном постао добар и одлучио да се одрекне коришћења рата, хоћу да кажем да му у овом тренутку изгледа технички лакше да употреби мир“ (Борико 2002:23).

³ О овоме аутор је писао у раду: *Прилог социолошком промишљању глобалне економије*, Ниш, „Економске теме“ 1-2/2006.

капитализма (и буржоазије и њен успон и улога у развоју производних снага) противуречности у том друштву, уз указивање да је историја друштва историја класних борби и истицање неминовности рушења капиталистичког система и стварања новог друштвеног система – социјализма. У том процесу истакнута је улога пролетаријата као снаге и носиоца друштвеног преображаја (*Политичка енциклопедија* 1975:529-530). У овом смислу у Манифесту се каже: тржишта су једнако расла, тражња је бивала све већа; крупна индустрија створила је светско тржиште, оно је наизменично развило трговину, бродарство, копнени саобраћај а овај развитак још више раширио индустрију. Развијајућа буржоазија није оставила између човека и човека никакву другу везу осим голог интереса и бездушног „плаћања у готову“. Она је лично достојанство претворила у прометну вредност и са свих дотад уважених професија, на које се гледало са страхопоштовањем скинула светитељски ореол. Експлоатацијом светског тржишта дала је космополитски карактер производњи и потрошњи свих земаља.

Освајањем нових тржишта и темељитијом експлоатацијом старих, у новим условима технолошке основе рада, и у њој новом поделом рада, рад пролетера губи сваки самостални карактер и тиме и сваку драж за радника. Развитком индустрије не долази само до умножавања пролетаријата, он се збија у веће масе, његова снага расте и он је осећа. Радници почињу да стварају коалиције против буржоазије, заснивају трајна удружења, местимично, борба против буржоазије претвара се у побуне. Пролетаријат постаје истинска револуционарна класа и може да освоји друштвене производне снаге само ако укине свој сопствени начин присвајања, а тиме и читав начин присвајања. Развитак крупне индустрије извлачи испод ногу буржоазије саму основу на којој она производи и присваја. „Њена пропаст и победа пролетаријата подједнако су неизбежни“ (Маркс, Енглес 1982:3-21).

Глобализацијом на одређен начин настаје „светско друштво“, као јединствено економско, политичко и културно пространство. То је друштво у коме се економска делатност одвија преко транснационалних корпорација, развија глобално тржиште којим се доминира над националним економијама. У њему доминира финансијски капитал уз смањену улогу националних држава да остварују надзор над националним економијама. То је друштво у коме је захваљујући споју између информацијске технологије и комуникација („компресија“ простора и времена) омогућено успостављање глобалне информацијске производне мреже на великом географском (интерконтиненталном) простору, које представљају технолошку основу интернационалних, скоро планетарних корпорација. То је друштво у коме настаје *глобални капитализам* у коме је повећана (и може се рећи и доминантна) улога међународних економских корпорација, промењена улога државе, распрострањена масовна култура и остварена информацијска реалност (Бабков и други, 2003:69-139).

У том друштву све је шира и дубља међузависност све већег броја друштава са више противуречности, као што су неравномерност у распореду светског дохотка (опш. видети Милановић 2006), супротност пораста богатства и сиромаштва, неухрањеност и глад, хронично сиромаштво и раширеност асоцијалних појава као што су: преступништво, „сива економија“, наркоманија, тероризам и друге сличне и сродне појаве (Бабков и други, 2003:20-30). На неки начин довршена је глобализација средстава масовних информација. Формиран је међународни систем производње, преношења и коришћења информација. Захваљујући томе човечанство разбацано по Платети осећа се као да живи у јединственој светској заједници (Зиновјев 2002:306). Међутим, та „заједница“ није настала вољом народа и њихових држава. Она је профилисана Вашингтонским консензусом Владе САД, Међународног монетарног фонда и Светске банке, којим су глобализација и „светско друштво“ које њоме настаје прожети неолибералним концептом капитализма, чију суштину изражавају три принципа: дерегулација, либерализам и приватизација (Мацнер 2003:107). Неолиберални програм у суштини представља покушај институционалног учвршћивања тренутних историјских добитника светско–политичког мобилног капитала. То је до краја промишљена перспектива тог капитала, која се поставља апсолутно и аутономно, развијајући стратешки простор моћи и могућности класичне економије као субполитичког, светско-политичког система којим управља моћ. „Према томе оно што је добро за капитал јесте добро за све. Обећање гласи: сви ћете постати богатији, па ће коначно профитирати и сиромашни“ (Бек 2004:25). У оваквом приступу обећава се и хвали глобализацијом успостављање светског тржишта као оквира и претпоставке општег благостања на планети. „На олтарима свемогућег Бога тржишта стално се обнавља обећање да ће сви људи који се подвргавају захтевима светског тржишта, бити благословени земаљским богатством“ (Бек 2004:117).

Међутим, ово је утопистичка визија последица глобализације и виђења „светског“, „глобалног“ друштва. Глобализација не само да није довела до повећања добробити, већ је у многим земљама, нарочито у мање развијеним, повредила многе људе који нису покривени мрежом социјалне заштите, а трка за профитом угрожавала је, и угрожава услове опстанка живота на индивидуалном и родном плану. Уз то глобализација и друштво које њоме настаје праћени су кризом на глобалном плану. Управо зато се и закључује да глобализација означава и савремени рат капитализма који шири уништење и заборав, и неолиберализам на место хуманости ставља индексе тржишта деоница, на место достојанства глобализацију беде, на место наде празнине, а на место живота интернационални тероризам“ (Бек 2004:360).

У ствари, неолиберализам проповедајући тржиште као покретача прогресивног економског и друштвеног развоја, на неки начин се намеће као квазисветска странка на политичкој арени, тврдећи да не заступа инересе глобалног капитализма у „светском друштву“ већ глобалне вредности. Зато

глобализација због сложености својих последица и обележјима „светског друштва“ које њоме настаје, за једне је објективан процес, отелотворење историјске нужности а за друге искључиво пројект доминације Запада, американизација Запада (Печујлић 2000:7), „играње глобалне игре по америчким правилима“ (Мацнер 2003:145), праћен разним сукобима у свим сферама друштвеног живота до сукоба посебних цивилизација.

Глобализација не доводи само до негативних последица и тенденција. Она је и „моћан инструмент распрострања великих иновација: информатичке револуције и супериорнијих социјалних форми (модерног тржишта, космополитске културе и демократије) на властито тло (Печујлић 2000:1). У „светском друштву“ које настаје глобализацијом (захваљујући развоју информационе технологије, рачунарске технике, оптичких каблова, сателитске комуникације и мобилне телефоније) настаје додир различитих култура и ствара могућност оформљења општечовечанске културе, са општим убеђењима, вредностима и принципима, што мења стереотипе понашања стотине милиона људи (Тураев 2002:35). „Моћне материјалне силе иду руку под руку са ткањем духовне нити, стварањем глобалне светске културе. Медијска, електронска револуција и њени производи: вести, филмови, уметничке серије и музички хитови прелазе географске границе, хомогенизују животне услове укусе и погледе (Печујлић 2000:82).

Али, настајућа општечовечанска култура подразумева не само општа убеђења, вредности и принципе, већ и раст трпеливости и очување посебних култура (Тураев 2002:35), очување културног и националног идентитета појединих народа. Само на тој основи може се наћи примерено решење глобалних проблема, одржив развој у „светском друштву“ и даљи прогресиван развој људске цивилизације.⁴ У контексту оваквих разматрања глобализације и настанка „светског“, „глобалног“ друштва, са неолибералним глобалним капитализмом, а са становишта теоријских ставова изложених у Комунистичком манифесту (пре свега у његовом првом делу) о настанку и развоју капитализма, два питања (која можемо назвати и значајним) траже теоријски (и не само теоријски већ и практичан) одговор. Прво, да ли глобализацијом и оформљењем „глобалног“, „светског“ друштва настају услови за остваривање хуманизма, и друго, ко се у тим условима јавља субјектом историјског процеса. Одговор на прво питање је у основи негативан. „Једна од главних противречности и данас, па и у времену које ће уследити, огледа се у колизији између начела профита, које је као што је познато, у основи капитализма било којег нивоа развијености (па и неолибералног глобалног капитализма) и начела хуманизма – начела о којем су сањали најистакнутији умови протеклих столећа на различитим странама“ (Ђорђевић 2006:69). Одговор на ова питања није ни мало једноставан. Потребно

⁴ О овоме аутор је писао у раду: *Глобализација и проблеми очувања националног културног интегритета*, Ниш, „Теме“, 1-2/2000, стр. 37-45.

је емпиријско истраживање и теоријско промишљање нове друштвене стварности у којој се уједињавање (разједињеног) човечанства исказује кроз настајање „светског“, „глобалног“ друштва. То друштво је знатно сложеније, не само од друштва деветнаестог века (у коме је настао Комунистички манифест) већ и од времена ширења глобализације. Јер, ако су интернационалне (мултинационалне) корпорације основни, носећи, субјекти привредног живота глобалног капитализма и да свој капитал „оплемењују“, чине профитабилним његовим пласирањем путем директних инвестиција, ван граница својих домицилних држава, на новим тржиштима, на тржиштима других држава које не могу да утичу на рад ових корпорација, користећи јефтине природне ресурсе и јефтину радну снагу, онда распрострањавање глобалног капитализма, поред осталог, најбоље исказује пораст броја оваквих, и ових, корпорација. А стране директне инвестиције изван домицилних граница ових корпорација 1980. године износи 500 милијарди долара, после двадесет пет година (2005) износи 10 билиона (хиљаду милијарди) долара. Разуме се данас је та цифра знатно виша. Мотив ових улагања је могућност остваривања већег профита у земљи пласмана због могућег и јефтинијег приступа природним ресурсима, јефтиније радне снаге и изостанка државне регулације у привредни живот. Овим настају разне противуречности на разним нивоима односа привредних и државних субјеката укључујући и противречности на глобалном, светском, плану.

Пуна слобода економске активности мултинационалних корпорација и одсуство државне регулације економских и радноправних односа, онемогућава не само укидање, већ и само ублажавање неповољних социјалних последица колизије профитне мотивације и хуманизма, У оваквим условима поново се, на неки начин, поставља и питање шта је хуманизам, и да ли је и како могућ у овим условима, без укидања колизије профитне логике у економском животу. *У одговору на ово питање ставови из Комунистичког манифеста могу послужити као методолошка основа у трагању за новим теоријским промишљањем и означавањем тока историјског развоја.* У новом теоријском промишљању треба уважити промене у технолошкој основи рада и даље тенденције тих промена и њихов утицај на промену социјалне структуре и карактеристике појединих социјалних слојева, речено класичним речником, капиталистичке (буржоаске) и радничке (пролетерске) класе. У ствари, глобализација има за последицу не само оформљење глобалног капитализма, са интернационалним (мултинационалним, планетарним) корпорацијама као привредним субјектима, већ и настанак својеврсне глобалне буржоазije и глобалне радничке класе. Дошло је до пораста економске и политичке моћи власничких структура у светским, скоро планетарним, размерама, рапидног смањења њихове бројности у односу на укупно становништво, посебно радно, али и пораста њихове економске и политичке моћи у глобалним размерама. Уз то настаје и својеврсна и противуречна глобализација радне снаге.

У почетку глобализације западне земље, промотори глобализације и актери прерасподеле планетарног богатства, годинама су успешно контролисале своје тржиште рада од јевтине радне снаге.⁵ Међутим, глобализација је створила глобално тржиште рада, на које је најпре ступило око 90 милиона радника из Хонгконга, Малезије, Јапана, Тајланда и Сингапура. Потом су се томе придружили Кинези, а после пада Берлинског зида и радници из земаља које су дотад словиле као социјалистичке, и на крају и радници из Индије. На глобалном тржишту рада нашло се 1,2 милијарде радника. У тој маси радника, 350 милиона квалификованих и скупих радника Запада, који су били дотад ствараоци богатства постају мањина. Јевтина радна снага са Истока је велики изазов за капитал и он тамо сели своје производне погоне. Тамо су најамнине ниске, велика маса радника на тако насталом глобалном тржишту прима мање од три долара дневно, што негативно утиче на просперитет радника на Западу. Запад је због свог система социјалне државе све мање конкурентан. Купујући јефтине производе са Истока, радници на Западу нису свесни да тиме подривају своју будућност. Није дошло до уједињења пролетера свих земаља, како пише у Манифесту. Наиме, дошло је до уједињавања тржишта рада, до његове глобализације, али не и до глобализације економских интереса глобализоване радничке класе. *У контексту оваквог развоја, са становишта светско-историјског и цивилизацијског развоја људског друштва, почиње да се промишља ко су добитници а ко губитници у глобализацији.*

По неким схватањима фаворити у глобализацији нису и коначни победници, у коначном исходу губитник ће бити Запад, како указује Габор Штајгарт у књизи „Светски рат за просперитет“. У ствари, у разматрању светско-историјског развоја савременог света, мора се поћи од сазнања да је он све више јединствена целина, у којој су једни његови делови упућени на друге, више него било кад раније, једни зависе од других, једни господаре другима (Ђорђевић 2005:326). Иако филозофи данас теже да изнађу оно што је опште универзално, да одговоре на питање шта је добро за све, шта је истинито и какви би системи вредности важили данас и у перспективи – онда филозофско мишљење мора полазити од глобалних карактеристика и релација у свету, јер судбину човека одређују сви ти чиниоци (Ђорђевић 2006:20). Ако би се у разматрањима остало само у неким локалним и регионалним релацијама, слика савременог света била би осиромашена, а перспектива људске активности и историја развоја људског друштва сужена.

У разматрању основне колизије у савременом глобализирајућем друштву између начела профита и начела хуманизма (која изражава речено речником *Манифеста*, сукоб између рада и капитала) треба поћи од сазнања да се не само не остварују услови за елиминисање ове колизије (или речено

⁵ Кад су гастарбајтери дошли у те земље, понашали су се и као домаћи радници, који су се изборили за мањи број радних сати, високе плате, дуже одморе, велике отпремнине и пристојне пензије. Створена је „држава благостања“ која ће бити жртва глобализације.

речима *Манифеста*, укидање експлоатације) већ се највише пренебрегава начело хуманизма „без обзира на то што се налази у свим документима и што се на свим странама истиче, вештом реториком, да се сви залажу за његово оспоравање“⁶ Оваква ситуација постоји иако је прошли (двадесети) век створио моћна средства за развој и прогрес, па и за хуманије друштвене односе. Међутим, та средства се користе „само у једном новом универзалистичком поретку присиле, који се данас зове глобализам или мондијализам – и ко данас ствара и усмерава поредак?

Онај исти човек егоистичан, суров, грамзиви моћник, који је досадашње идеје добро претварао у идеологије и наметао их силом другим исто тако несавршеним, али мање моћним људима. Разуме се у свом властитом интересу, који је бесправно проглашаван општим. Ушли смо, дакле, у XXI век с новом идеологијом насиља... која постепено поприма универзални карактер општег неспокојства појединаца, народа, државе и екумене.“⁷

Литература

- Бабков, Д. Ф, Иванов, Ф. Е, Свечников, Л. А, Челиуски, П. С. (2003) *Современый глобалный капитализм*. Москва: Алма-пресс.
- Бек, У. (2004) *Моћ против моћи у доба глобализације*. Загреб: Школска књига.
- Борико, А. (2002) *NEXT мала књига о глобализацији и свету будућности*. Београд: Народна књига – Алфа.
- Ђорђевић, Р. (2006) *Човек, вредности и историја*. Београд: Институт за филозофију Филозофског факултета, 2006.
- Ђорђевић, Р. (2005) *Од интуиције до хипотезе*. Београд: Институт за филозофију Филозофског факултета у Београду.
- Зиновјев, А. (2002) *Запад – феномен западњаштва*. Београд: Наш дом – Ade d'homme.
- Марковић, Ж. Д. (2000) „Глобализација и проблеми очувања националног културног интегритета“. Ниш: *Теме*, 1-2/2000.
- Марковић, Ж. Д. (2004) „Информацијска технологија и цивилизацијске промене“, Београд: *Образовна технологија*, 4/2004.
- Марковић, Ж. Д. (2006) „Прилог социолошком промишљању глобалне економије“, Ниш: *Економске теме* 1-2/2006, .
- Маркс, К, Енгелс, Ф (1982) *Манифест Комунистичке партије*. Београд: Слово Љубве.
- Мацнер, Е., Монополарни светски поредак, Београд, „Досије 92“, 2003, стр. 8.
- Милановић, Б. (2006) *Одвојени светови – мерење међународне глобалне неједнакости*. Београд: УНДП.
- НИН 3/01/08/21.
- Печујлић, М. (2000) *Глобализација. два лика света*. Београд: Гутенбергова галаксија. *Политичка енциклопедија* (1975). Београд: Савремена администрација“.
- Тураев, А. В. (2002) *Глобалные вызовы человечеству*. Москва: Логос.

⁶ Из става Данила Н. Басте, филозофа, у Анкети НИН-а „Вредност српског друштва за будућност, шта Србија мора чинити у XXI веку“ (НИН, 3/01/08, стр. 18).

⁷ Изјава академика Чедомира Попова дата у Анкети НИН-а, исто, стр. 21.

Уткин, И. А. (2003) *Глобализација*, у *Глобалистика-енциклопедија*. Москва: ЦНПП „Диалог“, ОАО „Радуга“.

Danilo Ž. Marković

160th anniversary of the Communist manifesto:
From Industrial to Global Capitalism

Summary

This year marks the 160th anniversary of the Communist Manifesto. At the request of the secret organization of the Communist Union, the Manifesto was written in 1847 by Carl Marx and Friedrich Engels and published in Paris in 1848. The Manifesto is, besides the Bible, one of the most translated and published books in the world. In a way, it has been accepted by all revolutionary workers' organizations as the program for their activities. To what degree the attitudes expressed in the Manifesto can still be actual even today is shown by the development, in the last 160 years, from industrial to global capitalism.

Key Words: Capitalism, Manifesto, Communism, Bourgeoisie, Proletariat